

Setan lausunto lakivaliokunnalle

Sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyvistä laeista

Seta kiittää lakivaliokuntaa mahdollisuudesta lausua sukupuolen juridista vahvistamista koskevasta hallituksen esityksestä (https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_189+2022.aspx) ja lausuu esityksestä seuraavasti:

Seta katsoo, että pitkään odotettu esitys on erittäin tarpeellinen. Esitetyssä laissa toteutuu tavoite erottaa sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessi eli sukupuolimerkinnän muuttaminen henkilötietoihin oikeaa sukupuolta vastaavaksi sukupuolen lääketieteellisistä korjaushoidoista tai paremmin sukupuolidysforian lievittämiseksi tarvittavasta sukupuolta vahvistavasta hoidosta. Esitys vahvistaisi huomattavasti trans ja muiden sukupuolen juridista vahvistamista tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeutta, oikeutta keholliseen koskemattomuuteen sekä oikeutta yksityiselämään. Suomi siirtyisi uudistuksen myötä vihdoin niiden maiden joukkoon, joissa sukupuolen juridisen vahvistaminen perustuu ihmisen itsemäärittelyyn, eikä sen ehtona ole epäinhimillistä vaatimusta lisääntymiskyvyttömyydestä tai raskaasta ja pitkästä psykiatrisesta diagnosointiprosessista.

On myös syytä huomioida, että kaikki suomalaiset trans-, ei-binääristen sekä intersukupuolisten ihmisten järjestöt, Seta, joka edustaa 35:ttä sateenkaarijärjestöä ja trans-, ei-binäärisiä ja intersukupuolisia ihmisiä samoin kuin sateenkaari-ihmisiä edustavat eurooppalaiset kattojärjestöt kuten TGEU, OII Europe ja ILGA Europe ajavat yksimielisesti sukupuolen itsemääräämisoikeutta vahvistavaa lainsäädäntöä ja vaativat itsemääräämisoikeudelle perustuvaa sukupuolen juridista vahvistamista. Sukupuolen juridista vahvistamista koskevassa lainsäädännössä on kyse transihmisten perus- ja ihmisoikeuksien vahvistamisesta ja onkin tärkeä varmistaa, että eduskuntakäsittelyn aikana kuullaan niitä ihmisiä, joiden perus- ja ihmisoikeuksia lailla halutaan vahvistaa.

Seta pitää hyvin ongelmallisena säännöksen esitystä täysi-ikäisyydestä sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä. Hallituksen päätös täysi-ikäisyydestä sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtona ei Setan mielestä huomioi lapsen oikeuksia.

On myös valitettavaa, että kysymykset ei-binääristen ihmisten sukupuolen tunnustamisesta muun juridisen sukupuolikategorian luomisen avulla sekä intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden turvaamisesta ovat jätetty tämän esityksen ulkopuolelle. Nyt käsiteltävä esitys vahvistaisikin ennen kaikkea itsemääräämisoikeutta sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessissa aikuisille transihmisille ja niille, joiden sukupuoli on määriteltävissä binäärisen naisen-mies -jaottelun mukaisesti.

Sukupuolen juridinen vahvistaminen

§1 Vahvistamisen edellytykset

Esityksessä sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä on hakijan oma selvitys siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, että hakija on täysi-ikäinen ja että hän on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

Seta pitää tärkeänä, että edellytyksistä poistuisi vaadittava todistus lisääntymiskyvyttömyydestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä (psykiatrinen diagnosointiprosessi). Näiden edellytysten poistaminen on linjassa Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksen CM Rec 2010/5 kanssa, jossa jäsenmaita kehoitetaan arvioimaan sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtoja ja poistamaan loukkaavat vaatimukset.

Täysi-ikäisyys

Täysi-ikäisyyden vaatimuksen jättämiselle ei esityksessä anneta vahvoja perusteluita: asia on päätetty jo hallitusohjelmassa ja esityksessä kerrotaan sen olevan yhteiskunnallinen arvovalinta, joka mahtuu lainsäätäjän harkintarajojen sisälle. Valmistelun yhteydessä on kuitenkin huomioitu alaikäisten tilannetta ja lain vaikutuksia lapsiin sekä tuotu esiin ihmisoikeuksien kehitystä alaikäisten transihmisten osalta sekä todettu ikärajaan kohdistunut kriittinen lausuntopalaute. Seta arvostaa sitä, että valmistelun aikana on myös selvitetty lasten ja nuorten näkökulmia asiaan. Esityksestä käy ilmi, että kansainvälinen kehitys sukupuolen juridisen vahvistamista koskevassa lainsäädännössä (esim. Norja, Islanti, Malta), ymmärrys lapsista oikeuksien haltijoina, translasten ja -nuorten omat toiveet, lainvalmistelussa tehdyt selvitykset, valtaosa lausuntopalautteesta tukevat sitä, että sukupuolen juridinen vahvistaminen tulisi olla mahdollista myös alaikäisille. Esityksessä todetaan myös, että kun sukupuolen juridinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä diagnosista ja hoidoista, menettävät nykyisin perustelut täysi-ikäisyydestä osittain merkityksensä.

Esityksessä todetaan lisäksi, että lapsen kokema sukupuoliristiriita heikentää hyvinvointia ja altistaa syrjinnälle ja että ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei siten voida pitää täysin sopu- soinnussa lapsen oikeuksien kanssa. (s. 42).

Valmistelun aikana tehdyssä selvityksessä kiinnitetään huomiota siihen, että ehdottoman ikärajan asettamisen sijaan tulisi punnita lapsen eri perus- ja ihmisoikeuksia ja sitä minkälainen sääntely parhaiten vahvistaisi lapsen oikeuksien toteutumista ja tukisi hyvinvointia.

Seta on pettynyt, että hallitus valmistelun aikana ilmi tulleista lapsen oikeuksien ongelmista huolimatta, yhteiskunnallisena arvovalintana esittääkin jätettäväksi voimaan nykyisen tilanteen eli vaatimuksen täysi-ikäisyydestä. Seta vaatii, että sukupuolen juridisen vahvistamisen ikäraja tulee laskea 18 ikävuodesta vastaamaan muita kansallisia lasten ja nuorten oikeudet huomioivia lakeja. Seta katsoo, että tämän esityksen lisäksi eduskunnan tulisi edellyttää, että hallitus käynnistää erillisen valmistelutyön täysi-ikäisyysvaatimuksen poistamiseksi.

Asuinpaikka

Seta on aiemmin esittänyt huolensa Suomessa elävien turvapaikanhakijoiden mahdollisuudesta saada sukupuolensa juridisesti vahvistetuksi oikean sukupuolen mukaiseksi. Tältä osin on myönteistä, että esityksen perusteluissa on selvennetty sitä, milloin turvapaikanhakijan oleskelu Suomessa vastaa esityksessä edellytettävää asuinpaikkaa Suomessa.

§2 Hakemusprosessi

Säännöksessä esitetään sukupuolen juridisen vahvistamiselle kirjallista hakemusmenettelyä. Hakemuksen yhteydessä hakijan henkilöllisyys tulee vahvistaa ja viranomaisen (Digi- ja väestötietovirasto) tulisi

viipymättä antaa hakijalle tietoa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Prosessiin liittyisi lisäksi harkinta-aika eli sukupuoli vahvistettaisiin juridisesti aikaisintaan 30 päivää vireilletulon jälkeen niin että hakija vahvistaisi hakemuksena.

Seta on katsonut, että itsemääräämisoikeus toteutuisi parhaiten ilmoitusmenettelyn kautta. Ilmoitusmenettely oli yhtenä vaihtoehtona STM:n aiemman työryhmän esittämissä sääntelyvaihtoehdoissa. Euroopan neuvoston ministerikomitean (CM/Rec 2010/5) suosituksen mukaan prosessin tulisi olla nopea, saavutettava ja läpinäkyvä. Myönteisenä nyt käsillä olevassa esityksessä on, että se lyhentäisi sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessin kestoa huomattavasti nykyisestä. Harkinta-aikaa perustellaan sillä, että näin varmistetaan, ettei hakemusta tehdä harkitsemattomasti, impulsiivisesti tai ilman riittävää tietoa. Tämä perustelu kyseenalaistaa trans-, ei-binääristen ihmisten kyvyn määrittellä oma sukupuolensa ja ylläpitää heihin kohdistuvia ennakkoluuloja. Huomattava on lisäksi, että nykyinen esitys koskee vain aikuisia transihmisiä, sikälikin viittaukset harkitsemattomuuteen tai impulsiivisuuteen ovat turhia.

Esitys voisi harkinta-ajan osalta olla parempi. Seta katsoo, että harkinta-ajaksi riittäisi sellainen aika, että hakija pystyy tutustumaan viranomaisen lähettämään tietoon päätöksen oikeudellisista vaikutuksista, tällöin puhuttaisiin mieluummin jokusesta päivästä tai viikosta kuin 30 päivästä.

Seta pitää tärkeänä myös sitä, että hakemuksen pystyy tekemään ja tietoa prosessista sekä sen oikeusvaikutuksista on saatavilla ilman esimerkiksi koulutustaustaan, kieleen, vammaisuuteen tai toimintakykyyn liittyviä esteitä.

Ilmoitus puolisolle

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että viranomaisen tulee lähettää ilmoitus henkilön sukupuolen juridisesta vahvistamisesta tämän aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen puolisolle. Tällainen viranomaisen ilmoitus on tarpeetonta puuttumista aikuisten henkilöiden yksityiselämään. Prosessia voitaisiin yksinkertaistaa tältä osin yksinkertaisesti poistamalla 2 § 4. momentti.

§3 oikeusvaikutukset

3§:n pääsääntö siitä, että henkilön vahvistettua sukupuolta tulee pitää henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, on olennainen ja oikea. Se takaa transihmisille sen, että he tulevat nähtyksi ja heitä kohdellaan tasa-arvoisesti naisina tai miehinä, mikä sukupuolen juridisen vahvistamisen tavoite onkin.

Sukupuolen juridinen vahvistaminen ei kuitenkaan saa aiheuttaa sitä, että transihmisillä ei olisi pääsyä tiettyihin nykyisin sukupuolitettuihin terveyteen ja hyvinvointiin liittyviin palveluihin tai sosiaalisen suojelun muotoihin. Esityksessä 3 § momentit 2, 3 ja 4 pyrkivätkin turvaamaan tämän, mikä tavoitteena onkin kannatettava ja tukee transihmisten oikeutta terveyteen. Soveltamisessa on kuitenkin tärkeää varmistaa poikkeuksen soveltaminen suppeasti vain hedelmöittymistä, raskautta, synnyttämistä ja imettämistä koskevin palveluihin sekä mahdollisuuden osallistua lääketieteellisesti tarkoituksenmukaisiin seulontoihin, jotta terveydenhuollossa trans- muunsukupuoliset ja intersukupuoliset tulevat kohdatuksi oman sukupuolensa mukaisesti. Pidemmällä tähtäimellä tuleekin arvioida ja muuttaa olemassa olevaa terveydenhuollon sukupuolittunutta sääntelyä niin että se huomioi jo lähtökohtaisesti sukupuolen moninaisuuden.

§ 4–5 vanhemmuuteen liittyvät oikeusvaikutukset

Hallituksen esityksessä § 4:ssä kyseenalaistetaan jälleen esityksen kantava periaate, että vahvistettua sukupuolta tulisi aina pitää henkilön sukupuolena. Ongelma liittyy vanhemmuuden tunnustamiseen liittyvään sääntelyyn, jossa vanhemmuus tunnustetaan edelleen binäärisesti äitiytenä ja isyytenä. Laki sukupuolen vahvistamisesta ei muuttaisi vanhemmuuslakiin kirjattuja periaatteita, mitä Seta pitää valitettavana.

4 § tarkoittaa, että lapsen synnyttänyt henkilö olisi lapsen äiti ja lapsen siittänyt henkilö tai henkilö, jonka siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavoin kuin siittämällä olisi lapsen isä riippumatta oikeudellisesti vahvistetusta sukupuolesta.

Seta katsoo, että vahvistettua sukupuolta tulee aina pitää henkilön sukupuolena ja myös vanhemmuus tulisi olla linjassa vahvistetun sukupuolen kanssa. Vanhemmuusnimikkeeseen liittyvä ongelma ratkeaisi parhaiten, jos vanhemmuus voitaisiin merkitä juridisesti vanhemmuutena, jolloin se huomioisi paremmin trans- ja ei-binääristen ihmisten vanhemmuuden, eikä edellyttäisi monimutkaista sääntelyä tai turhaa vanhemmuusnimikkeiden muuttamiseen nyt tarvittavaa byrokratiaa. Hallitus olisi voinut asian ratkaista säätäessään vanhemmuuslaista. Seta katsookin, että vanhemmuuslakia tulee muuttaa tulevaisuudessa niin että vanhemmuus merkitään oikeudellisesti vain vanhemmuutena.

Esityksen 5 § on edellisessä 4 §:ssä tehdyn ratkaisun takia välttämätön, koska vanhemmuuden binäärisestä määrittelystä ei luovuta. Pykälän tavoitteena on mahdollistaa, että sukupuolensa vahvistanut henkilön vanhemmuus voidaan muuttaa vastamaamaan hänen oikeudellista sukupuoltaan. Tämä on Setan mielestä tavoitteena tärkeä ja kannatettava ja se tulee vahvistamaan sukupuolensa vahvistaneen henkilön sekä hänen lapsensa yksityisyyden suojaa ja ennaltaehkäisemään heihin kohdistuvaa syrjintää.

§6 ulkomaisen päätöksen tunnustaminen

Osa Suomeen muuttaneiden sukupuoli on oikeudellisesti vahvistettu kotimaassa tai toisessa maassa. On tärkeää, että nämä päätökset tunnustetaan Suomessa. Esitetty pykälä on siten tarpeellinen.

Seta katsoo kuitenkin, että lainvalmistelussa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota siihen tosiasiaan, että joissakin maissa juridinen sukupuoli voidaan vahvistaa joksikin muuksi kuin naiseksi tai mieheksi. Tällainen päätös tulisi voida tunnustaa oikein myös Suomessa. Tähän ongelmaan hallituksen esitys ei tarjoa ratkaisua. Seta katsoo, että ongelma tulisi ratkaista säätämällä Suomessa muusta oikeudellisesti tunnustettavasta sukupuolikategoriasta naisen ja miehen lisäksi.

§8 voimaantulo

Seta pitää tärkeänä, että lait tulevat voimaan heti vuoden 2023 alusta. Seta pitää harmillisena, että vanhemmuusmerkintää koskeva sääntely astuisi voimaan vasta vuoden 2024 alussa.

Liitelait

Hallitus esittää uuden lain lisäksi muutoksia useisiin lakeihin. Moni esitetyistä muutoksista tarkoittaa lähinnä säädöksen käsitteiden muuttamista niin että säädöstä voidaan soveltaa myös sukupuolensa juridisesti vahvistaneeseen henkilöön. Nämä muutokset ovat Setan mukaan tarpeellisia ja johdonmukaisia ja edistävät sitä, että ihmisiä kohdellaan tasa-arvoisesti sukupuoli-identiteetistä riippumatta.

Seta kannattaakin esityksen ratkaisuja mitä tulee sterilisointilain, äitiysavustuslain, kansaeläkelain sekä lääketieteellisistä tutkimuksista ja raskauden keskeyttämisestä koskevien lakien ja kotikuntalain, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muuttamiseen sekä vanhemmuuslain 68 §:n kumoamiseen. Lisäksi on perusteltua, että rikoslakia (21 luku 4§ ja 22 luku 1-3 §) muutetaan esitetyllä tavalla.

Hallitus esittää lisäksi muutoksia lakiin väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmenpalvelusta. Esityksen mukaan 12 §:än säädösviitaukset muutettaisiin vastaamaan uutta lakia sukupuolen vahvistamisesta ja siinä käytettyjä käsitteitä (toinen sukupuoli). Muutokset ovat johdonmukaisia.

13 § koskee väestötietojärjestelmään tallennettavia tietoja. Koska laissa sukupuolen vahvistamisesta esitetään mahdollisuutta vanhemmuusnimikkeen muuttamiseen, tulee väestötietojärjestelmään luoda vanhemmuusnimikettä ja perheoikeudellista asemaa koskeva tietosisältö, jotta isyys voidaan halutessa muuttaa äitiydeksi ja äitiys isyydeksi. Esitetty muutos on välttämätön seuraus esitetystä sukupuolen juridista vahvistamista koskevasta laista ja siten kannatettava. Seta kuitenkin korostaa, että tarve tälle johtuu ennen kaikkea siitä, että hallitus on päättänyt pitäytyä vanhemmuuden sukupuolittamisessa.

40 § sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoituksista on tärkeä yksityisyyden turvaamiseksi. Nyt esityksessä viitataan transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevaan tietoon – Seta ehdottaa, että tältä osin muutetaan niin, että poistetaan sana transeksuaalin (vanhentunut käsite, joka poistetaan vahvistamista koskevan lain nimestäkin). Kyseisen virkkeen alku tulisi muuttaa muotoon: Väestötietojärjestelmään talletettu *sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskeva tieto*.

Vankeuslaki ja tutkintavankeuslaki

Hallitus esittää, että vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin tehdään muutokset, joiden tavoitteena on vankina tai tutkintavankina olevan transihmisen turvallisuuden varmistaminen, kun hänet sijoitetaan naisille tai miehille tarkoitettuihin osastoihin. Esityksissä pidettäisiin ensisijaisena sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lain periaatetta, että oikeudellista sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena. Vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin esitetään kirjattavaksi kuitenkin mahdollisuudesta poiketa tästä periaatteesta, jos se vangin/tutkintavangin tai muun henkilön turvallisuuden kannalta on tarpeellista.

Seta toteaa, että henkilön sukupuoli on hänen itse ilmoittamansa sukupuoli. Hänet tulee aina kohdata sen mukaisesti. On kuitenkin mahdollista, että henkilö altistuu syrjinnälle ja väkivallalle sukupuolen ilmaisun tai sukupuoli-identiteettinsä takia tai sen takia, että hänen juridinen sukupuolensa ja olemuksensa eivät sovi sukupuolienormeihin. Tällöin ensisijaisena on taata henkilön turvallisuus, päätöksissä mahdollisesta sijoittamisesta naisten tai miesten osastoon tulisi keskustella henkilön kanssa yhdessä ja huomioida hänen toiveensa, oikeudellisesti vahvistettu sukupuoli ei saisi olla este sukupuolensa juridisesti vahvistaneen henkilön turvallisemmaksi koettuun tilaan sijoittamiseksi.

Tästä näkökulmasta esitetty mahdollisuus poiketa pääsäännöstä sijoittaa vanki vahvistetun sukupuolen mukaisesti on kannatettava.

Säännöskohtaisissa perusteluissa liittyen vankeuslain 5 lukuun ja 1 §:ään olisi suotavaa poista viittaus cis-naisvankien mahdollisesti lisääntyvään turvattomuuden tunteeseen tapauksissa, jossa osastolle sijoitetaan vanki, joka eroaa ulkoisesti edustamansa sukupuolen keskimääräisistä piirteistä. Viittaus ylläpitää tarpeettomasti sukupuolistereotyyppioita ja ennakkoluuloja siitä, että transnaiset tai -feminiinit olisivat pelkällä olemassaolollaan uhka naisvangeille. Cis-vankien turvattomuuden tunteeseen tulisi vastata asiallisella tiedolla sukupuolen moninaisuudesta, ei luomalla transihmisiä syrjiviä käytäntöjä.

Seta pitää perusteltuna, että päätösvalta osastosijoitukseen liittyen on tavanomaista korkeammalla tasolla.

Ylipäätään, jotta sukupuolensa oikeudellisesti vahvistanut henkilö tulee kohdatuksi oikeassa sukupuolella, olisi varmistettava, että rikosseuraamusalalla vahvistetaan työntekijöiden osaamista sukupuolen moninaisuudesta ja panostetaan proaktiivisesti yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen.

Lisätiedot:

Lotte Telakivi

nuorisotyön vaikuttamisen asiantuntija

044 301 3020

lotte.telakivi(at)seta.fi

Kerttu Tarjamo

Pääsihteeri

0503098108

paasihteeri(at)seta.fi